

Коли я переглядаю свої нотатки про справи, розслідувані Шерлоком Холмсом між 1882 і 1890 роками, то знаходжу серед них так багато і незвичайних, і цікавих, що навіть не знаю, якій віддати перевагу. Проте одні з них уже відомі публіці з газет, а інші не дають простору, щоб показати ті своєрідні й найвищою мірою притаманні моєму другу якості, про які я поставив собі за мету розповісти. Ще в деяких випадках його мистецтво аналізу виявилось непотрібним, і тому,— як оповідання про Шерлока Холмса,— вони могли б бути тільки якимись заготовками, що мають початок і не мають закінчення, ще інші було розслідувано лише частково, і витлумачення їх ґрунтується швидше на припущеннях і здогадах, ніж на незаперечних логічних висновках, таких йому дорогих. А втім, з-посеред останніх є одна справа, настільки неповторна в своїх подробицях і така приголомшлива за наслідками, що мені просто важко побороти спокусу розповісти про неї, незважаючи на той факт, що з нею пов'язано обставини, які не було і, мабуть, ніколи вже не буде з'ясовано до кінця.

1887 рік приніс нам чимало більш чи менш цікавих справ, нотатки про які я зберігаю й досі. Серед цих нотаток, зроблених протягом дванадцяти місяців, є звіти про пригоду в Передол-чеймбер та про Товариство злидарів-аматорів, яке мало розкішний клуб у підвальному приміщенні великого магазину меблів, в них також зафіксовано факти, пов'язані із загибеллю британського вітрильника "Софі Андерсен" і описом неймовірної пригоди Грайса Патерсона на острові Юффа, а закінчуються вони відомостями про кембервельську справу про отруєння. В останній, як, можливо, дехто пам'ятає, Шерлоку Холмсу вдалося, накручуючи годинник покійника, визначити, що цей годинник було заведено дві години тому і таким чином довести, що померлий ліг спати не раніше, ніж зробив це,— такий висновок мав найважливіше значення для успішного розслідування того злочину. Про всі ці справи я, можливо, коли-небудь ще розповім, але жодна з них не вирізняється більш незвичайними рисами ніж та дивовижна подія, про яку я хочу зараз вам повідати.

Стояли останні дні вересня, і, як це завжди буває в періоди рівнодення, почалися несамовиті бурі. Цілий день завивав вітер і у віконні шибки дощ перішив так, що навіть тут, у серці витвореного людськими руками величезного Лондона, ми на якусь хвилину мимоволі відволікалися думкою від заведеного порядку життя і відчували існування велетенських стихійних сил, що гарчали на людство крізь ґрати цивілізації, наче дикі звірі в клітці. Надвечір буря розшаленілася ще дужче, вітер стогнав і плакав у димарі, немовби дитина. Шерлок Холмс замислено сидів по один бік каміна, переглядаючи складену ним картотеку злочинів, а я, вмовстившись по другий, так захопився одним з чудових морських оповідань Кларка Рассела, що поступово завивання штормового вітру за вікном ніби злилося з текстом, а шум дощу почав здаватися протяжливим рокотанням морських хвиль. Моя дружина поїхала до тітки, і на кілька днів я знову перетворився на мешканця своєї старої квартири на Бейкер-стріт.

— Чуєте,— сказав я, глянувши на Холмса,— до нас подзвонили. Хто це може прийти сьогодні? Хтось із ваших друзів?

— Крім вас, у мене немає друзів,— відповів Холмс.— А в гості я не запрошую.

— Отже, клієнт?

— Якщо клієнт, то справа повинна бути серйозною. Ніщо інше не могло б вигнати людину з хати в такий день і о такій годині. Але, думаю, це якась приятелька нашої хазяйки.

Проте припущення мого друга виявилось помилковим, тому що в передпокої почулися кроки і стукіт у наші двері. Холмс простяг свою довгу руку і повернув лампу так, щоб вона світила не на нього, а на вільне крісло, в яке повинен був сісти відвідувач.

— Увійдіть! — сказав він.

До вітальні увійшов молодик років двадцяти двох на вигляд, гарно і елегантно вдягнений і з деякою вишуканістю в манерах. Парасоля, з якої капала вода, і довгий блискучий від дощу непромокальний плащ свідчили про жахливу погоду, в яку йому довелося йти. Він тривожно озирнувся навколо, і в світлі лампи я побачив, що обличчя в нього бліде, а погляд важкий як у людини, охопленої великим неспокоєм.

— Я повинен вибачитися перед вами,— мовив він, підносячи до очей золотий лорнет.— Сподіваюсь, я вам довго не набридатиму. Боюсь, я приніс у вашу затишну вітальню деякі сліди бурі й дощу.

— Дайте мені ваш плащ і парасолю,— сказав Холмс.— Вони можуть повисіти ось на цьому гачку, тут вони швидко висохнуть. Бачу, ви приїхали з Піденного Заходу?

— Так, з Хоршема.

— Це красномовно підтверджує суміш глини й крейди на носках ваших чобіт.

— Я прийшов до вас по пораду.

— Її легко дістати.

— І по допомогу.

— А це не завжди легко.

— Я чув про вас, містере Холмсе. Чув від майора Прендергаста, як ви врятували його від скандалу в клубі Тенкервіль.

— А-а, пам'ятаю. Його помилково звинуватили в тому, що він нібито нечесно грає в карти.

— Він сказав, що ви можете розібратися в усьому.

— Майор мене переоцінює.

— І що ви ніколи не зазнавали поразок.

— Я зазнав чотирьох поразок — тричі від чоловіків і один раз від жінки.

— Але хіба це можна порівняти з кількістю ваших успіхів?

— Так, в основному я дію успішно.

— Тоді вам поталанить і в моїй справі.

— Прошу вас, присуньтеся ближче до вогню і розкажіть мені, в чому ця справа полягає.

— Вона незвичайна.

— До мене звичайні справи не потрапляють. Я вищий апеляційний суд.

— І все ж таки, сер, я маю сумніви, що вам — попри увесь ваш досвід — коли-небудь випадало бути свідком більш таємничих і незрозумілих подій, ніж ті, що трапились у нашій родині.

— Ви дуже мене зацікавили,— зауважив Холмс.— Будь ласка, познайомте нас для початку з основними фактами, а потім я розпитаю вас про ті деталі, які видадуться мені найважливішими.

Молодик присунув крісло до каміна і простяг мокрі ноги до вогню.

— Мене звуть Джон Опеншо,— сказав він,— але моя особа, наскільки я розумію, має не дуже великий стосунок до цієї жахливої події. Це, очевидно, спадкова справа, і щоб дати вам уявлення про факти, мені треба повернутися аж до самого початку моєї історії.

Вам треба знати, що в мого діда було двоє синів: Еліес, мій дядько, і Джозеф, мій батько. У батька була невеличка фабрика в Ковентрі, яку він розширив, коли почалося виробництво велосипедів. Йому також пощастило запатентувати надзвичайно міцні шини "Опеншо", і справи в нього пішли так успішно, що з часом він зміг вигідно продати ту фабрику й піти на відпочинок у всіх відношеннях забезпеченою людиною.

Мій дядько Еліес у молоді роки емігрував до Америки і став плантатором у Флоріді, де, як казали, показав себе якнайкраще. Під час війни¹ він воював в армії Джексона, а потім під командою Гуда, у якого дослужився до полковника. Коли Лі склав зброю, дядько повернувся на свою плантацію, де й залишався протягом трьох чи чотирьох років. У тисяча вісімсот шістдесят дев'ятому чи в тисяча вісімсот сімдесятому році він повернувся в Англію й купив невеличкий маєток у графстві Суссекс поблизу Хоршема. У Сполучених Штатах дядько збив чималі статки, а поїхав він звідти тому, що відчував огиду до негрів і був незадоволений політикою республіканського уряду, який надав їм право голосу. Дядько був дивним чоловіком — жорстоким і запальним — а коли гнівався, то брутально лихословив, до того ж не любив спілкуватися з людьми. Протягом усіх років, прожитих ним біля Хоршема, він, як мені здається, ні разу не приїхав у місто. У нього був сад і два чи три поля навколо будинку, де він звичайно прогулювався, хоч дуже часто цілими тижнями не виходив із своєї кімнати. Він пив дуже багато коньяку й безперервно кутив, але не любив бути в товаристві й не бажав мати друзів, не робив дядько винятку й для рідного брата.

Та він нічого не мав проти мене, навпаки, він мене навіть полюбив, хоч мені було років з дванадцять, коли ми з ним уперше побачилися. Це, здається, було в тисяча вісімсот сімдесят восьмому році, і дядько вже встиг прожити в Англії вісім чи дев'ять років. Він ублажав мого батька

дозволити мені жити в нього і по-своєму добре до мене ставився. Коли він був тверезий, то любив грати зі мною в триктрак і шашки, він навіть доручив мені вести справи з прислугою й торговцями, отож, коли я зустрів свої шістнадцять років, то став у домі повновладним хазяїном. У мене були всі ключі, я міг ходити куди завгодно і робити що завгодно, але за умови не порушувати дядькової самотності. Проте один дивний виняток усе ж таки існував: у дядька була кімната, комірчина на горішньому поверсі, на дверях якої постійно висів замок і до якої він ні мені, ні комусь іншому не дозволяв заходити. З хлопчачої цікавості я зазірав у цю комірчину крізь замкову щілину, але жодного разу не побачив нічого, крім старих скринь і якихось клумаків, та й хіба могло там бути щось інше?

Одного дня — це було в березні тисяча вісімсот вісімдесят третього року — на столі перед дядьковою тарілкою з'явився лист з іноземною маркою. Листи дядько одержував нечасто, тому що всі рахунки оплачував готівкою, а друзів у нього не було. "З Індії! — сказав він, беручи листа.— Поштовий штампель Пондічері! Що це може бути?" Дядько квапливо розірвав конверт, і звідти викотилося, впавши на його тарілку, п'ять сухих апельсинових зерняток. Я був засміявся, але зразу ж урвав сміх, глянувши на дядькове обличчя. Його нижня губа відкопилилася, очі вилізли з орбіт, обличчя зробилося сірожовтим,— він не відводив непорушного погляду від конверта, якого ще тримав у тремтячій руці. "К.К.К.! — скрикнув нарешті дядько.— Боже мій! Боже мій, ось мої гріхи й наздогнали мене!"

"Дядечку, що це таке?" — вигукнув я.

"Смерть!" — відказав він, підвівся з-за столу й пішов до своєї кімнати, залишивши мене самого тремтіти з переляку. Я взяв конверт і побачив нашвидкуруч надряпану червоним чорнилом на внутрішньому боці клапана над смужкою клею тричі підряд літеру "К". Крім тих п'яти сухих апельсинових зернят, у конверті більше нічого не було. Чому дядька охопив такий неймовірний жах? Я покинув снідати й пішов нагору, але зустрів на сходах дядька, який спускався вниз, тримаючи в одній руці

іржавий ключ, очевидно, від комірчини, а в другій невеличку, схожу на скарбничку скриньку з жовтої міді.

"Нехай вони роблять що хочуть, але я все одно зірву їхні плани,— заявив він, додавши кілька прокльонів.— Скажи Мері, щоб затопила сьогодні в моїй кімнаті камін, і пошли по Фордхема, хоршемського юриста".

Я зробив усе, як наказав дядько, а коли приїхав юрист, мене запросили в дядькову кімнату. В каміні яскраво палахкотів вогонь, і на камінній решітці лежав товстий шар чорного пухнастого попелу, наче на ній палили папери, а поряд стояла відкрита порожня мідна скринька. Глянувши на неї, я мимоволі здригнувся, бо побачив на віку потрійну друковану літеру "К" — її я вже читав уранці на конверті.

"Я хочу, щоб ти, Джоне,— сказав дядько,— завірив мій підпис на заповіті. Я залишаю цей маєток, з усіма його плюсами й мінусами, своєму брату, твоєму батькові, від якого він, безперечно, перейде до тебе. Якщо ти зможеш спокійно користуватися ним, тим краще! Якщо ж побачиш, що це неможливо, то послухайся моєї поради, мій хлопчику, і віддай його своєму найлютішому ворогу. Я дуже шкодую, що даю тобі таку двогостру річ, але не знаю, в який бік повернуть справи. Будь ласка, підпиши цей папір у тому місці, де тобі покаже містер Фордхем".

Я підписав документ, де мені було сказано, і юрист забрав його з собою. Цей незвичайний випадок, як ви розумієте, справив на мене прикре враження, і я не переставав думати про нього, заходячи то з того, то з того кінця, але так і не зміг дійти ніякого висновку. А проте мені не вдавалося позбутися невиразного почуття страху, залишеного мені цим випадком, хоч воно й слабшало в міру того як минав тиждень за тижнем і ніщо не порушувало звичайного плину нашого життя. Але я бачив, що мій дядько змінився. Він почав пити ще більше і зробився ще більшим відлюдником. Майже весь час він проводив у своїй кімнаті, замкнувшись ізсередини, але інколи в якомусь п'яному оскаженінні вибігав з будинку, гасав по саду з револьвером у руці і горлав, що нікого

не боїться і нікому — ні людині, ні дияволу — не дозволить тримати себе в клітці, наче вівцю в кошарі. Проте коли ці гарячкові напади минали, він злякано біг додому в свою кімнату, замикав двері на ключ, ще й засував їх на засув як людина, що не може далі опиратися жаху, закладеному в підвалинах її душі. Під час таких нападів його обличчя навіть у холодний день блищало від поту так, наче він щойно виліз із ставка.

Отож аби швидше закінчити цю історію, містере Холмсе, і не зловживати далі вашим терпінням, скажу, що одного разу настала ніч, коли він зробив чергову п'яну вилазку, з якої вже не повернувся. Ми пішли на пошуки і знайшли його в кінці саду — він лежав долілиць у зарослому зеленою ряскою ставочку. На його тілі ми не побачили ніяких ознак насильства, ставочок був завглибшки не більше двох футів, отож суд присяжних, взявши до уваги всім відому дядькову дивакуватість, ухвалив вердикт про "самогубство". Що стосується мене, то я, знаючи, як дядька лякала сама думка про смерть, насилу переконав себе, що він пішов з життя з власної волі. Та хоч би як воно було, а справа на цьому закінчилася, мій батько вступив у права володіння маєтком і чотирнадцятьма тисячами фунтів, які лежали в банку на дядьковому рахунку.

— Зачекайте,— перебив молодика Холмс,— ваше повідомлення, передбачаю, буде найдивовижнішим з усіх, які мені досі доводилося чути. Назвіть мені дату, коли ваш дядько одержав листа, і дату його сумнівного самогубства.

— Лист надійшов десятого березня тисяча вісімсот вісімдесят третього року. Смерть спіткала дядька через сім тижнів — у ніч на друге травня.

— Дякую. Будь ласка, розповідайте далі.

— Коли батько почав хазяйнувати у дядьковому маєтку, він на моє прохання уважно оглянув мансарду, яку доти завжди було замкнено. Там

ми знайшли порожню мідну скриньку, бо папери, що колись у ній зберігалися, було знищено. На внутрішньому боці віка я помітив паперову наклейку з трьома літерами "К" і написом під ними: "Листи пам'ятні записки, розписки, реєстр". Цей напис, як ми вважаємо, вказував на характер паперів, спалених полковником Опеншо. Крім скриньки, в мансарді ми не знайшли нічого істотного, якщо не брати до уваги сили-силенної розкиданих паперів і записних книжок ще з того часу, коли дядько жив в Америці. Деякі з них стосувалися війни, і з них було видно, що дядько добре виконував свої обов'язки і здобув репутацію хороброго солдата. Інші папери належали до періоду перебудовування Південних штатів, і йшлося в них головним чином про політику, оскільки дядько, очевидно, відігравав неабияку роль в опозиції шахраюватим політикам, присланим з Півночі.

Так от, на початку тисяча вісімсот вісімдесят четвертого року, коли мій батько переїхав у Хоршем, і до січня вісімдесят п'ятого року все у нас ішло якнайкраще. На четвертий день після нового року, коли ми сиділи і снідали, батько раптом аж скрикнув від здивування. В одній руці він тримав щойно розпечатаний конверт, а на долоні другої — п'ять сухих апельсинових зернят. Батько завжди глузував з моїх, як він висловлювався, "нісенітниць про полковника", але тепер, одержавши таке ж послання, не на жарт злякався і розгубився.

"Що в дідька це могло б означати, Джоне?" — спитав він, затиноючись.

На серці в мене зашкребло.

"Це К.К.К.", — відповів я.

Батько зазирнув у конверт.

"А й справді! — вигукнув він. — Тут саме ці літери. Але що це над ними написано?"

"Поклади папери на сонячний годинник",— прочитав я, зазираючи через батькове плече.

"Які папери, який сонячний годинник?" — спитав батько.

"Той сонячний годинник, що в саду. Іншого тут немає,— відповів я,— а папери, мабуть, ті, що їх знищено".

"Тьху! — сказав батько, намагаючись опанувати себе.— Ми живемо в цивілізованій країні і не можемо надавати значення подібним дурощам. Звідки цей лист?"

"З Данді",— відповів я, глянувши на поштовий штампель.

"Це якийсь безглуздий розиграш,— вирішив батько.— Яке я маю відношення до сонячних годинників і якихось паперів? Я навіть не хочу звертати на такі дурниці уваги".

"А я повідомив би про цей лист поліцію",— мовив я.

"Щоб з мене посміялися? І не подумаю".

"Тоді дозволь мені зробити це".

"Ні, не дозволяю. Не хочу зчиняти метушню через таку дрібницю".

Сперечатися з моїм батьком було б марною справою, бо він мав дуже вперту вдачу. А моє серце сповнилося поганими передчуттями.

На третій день після одержання листа мій батько поїхав відвідати свого давнього друга майора Фрібоді, який командує одним з фортів на Портсдаун-Хіл. Я радів з цього, бо мені здавалося, що батькові небезпека загрожуватиме менше, якщо його не буде вдома. Та я помилився. На

другий день після батькового від'їзду я одержав від майора телеграму, в якій він благав мене негайно приїхати до нього. Батько впав в один з глибоких крейдяних кар'єрів, яких повно в тій місцевості, і лежав непритомний з розкраяним черепом. Я поспішив до нього, але він помер, так і не прийшовши до пам'яті. Було очевидно, що батько в сутінках повертався з Фархема незнайомою місцевістю, крейдяні ж кар'єри не мали огорож, а тому суд присяжних без вагань ухвалив вердикт "Смерть від нещасного випадку". Я ретельно вивчив кожний факт, пов'язаний з його смертю, і не знайшов нічого, що могло б наштовхнути на думку про вбивство. Не було ні ознак насильства, ні слідів на землі, ні пограбування, на дорогах ніхто не бачив чужаків. І все ж мені не треба вам казати, що я був далекий від душевного спокою і майже вірив, що батько потрапив у сіті якоїсь підлої змови.

За таких зловісних обставин я успадкував маєток. Ви спитаєте мене, чому я не позбувся його? Відповідаю: я був переконаний, що наші нещастя якимсь чином є наслідком певних обставин дядькового життя і що небезпека чигатиме на мене в будь-якому будинку.

Мій бідолашний батько помер у січні тисяча вісімсот вісімдесят п'ятого року, відтоді минуло два роки вісім місяців. Протягом усього цього часу я щасливо жив собі в Хоршемі і вже починав плекати надію, що це прокляття перестало переслідувати нашу родину, що воно зникло разом із загибеллю старшого покоління. Та я заспокоївся надто рано, бо вчора вранці нещастя прийшло до мене в тому самому вигляді, як і до мого батька.

Молодик витягнув з жилетної кишені зім'ятий конверт і, повернувшись до столу, витрусив на нього п'ять сухих апельсинових зерняток.

— Ось конверт,— вів він далі.— Поштовий штампель — Лондон, Східний округ. Всередині те саме, що було і в батька: "К.К.К.", а потім: "Поклади папери на сонячний годинник".

— І що ж ви зробили? — спитав Холмс.

— Нічого.

— Нічого?

— Правду кажучи,— він похилив обличчя на тонкі білі долоні,— я відчув себе абсолютно безпорадним. Безпорадним як нещасний кролик, до якого наближається удав. У мене створюється таке враження, ніби я перебуваю в полоні нездоланної і безжальної злої сили, від якої не здатні захистити ні передбачливість, ні обережність.

— Та облиште! Облиште! — вигукнув Холмс.— Ви повинні діяти, мій голубе, бо інакше загинете. Тільки енергія може врятувати вас. Зараз не час впадати у відчай.

— Я був у поліції.

— Ну, і...

— Там мою історію вислухали з посмішкою. Я переконаний, в інспектора склалася думка, що листи — це просто розиграш і що смерть моїх родичів — наслідок, як ухвалив суд присяжних, нещасних випадків, ніяким чином не пов'язаних з листами.

Холмс потряс у повітрі стиснутими кулаками.

— Неймовірна тупість! — вигукнув він.

— Проте до мене приставили полісмена, який може залишатися зі мною в будинку.

— Він приїхав сюди з вами?

— Ні, йому наказано не покидати будинок. Холмс знову потряс у повітрі кулаками.

— Навіщо ви прийшли до мене? — вигукнув він.— І, головне, чому ви не прийшли до мене зразу ж?

— Не знаю. Я розмовляв про свої неприємності з майором Прендергастом тільки сьогодні, і він порадив мені звернутися до вас.

— Еге ж, минуло аж два дні, відколи ви одержали листа. Нам слід було б почати діяти раніше. У вас, я думаю, немає більше ніяких відомостей, крім тих, які ми зараз від вас почули — якихось там красномовних деталей, що могли б нам допомогти?

— Є одна річ,— відказав Джон Опеншо. Він пошукав у кишені піджака, витягнув звідти клапоть вицвілого, з голубуватим відтінком паперу і поклав його на стіл.— Я трохи пам'ятаю,— додав він,— що того дня, коли мій дядько палив папери, маленькі недогорілі краєчки, які лежали серед попелу, були, я це помітив, такого самого кольору. А оцей один-єдиний аркуш я знайшов на підлозі в дядьковій кімнаті і схильний думати, що, можливо, він випав з купи інших паперів і таким чином не був знищений. Крім згадки про зернята, я не бачу в ньому нічого такого, що могло б нам дуже допомогти. Особисто я вважаю, що це сторінка із щоденника. Почерк, безумовно, дядьків.

Холмс повернув лампу, і ми обидва схилилися над аркушем паперу, один нерівний край якого показував на те, що його справді звідкись вирвано. Вгорі стояв заголовок "Березень 1869 року", а під ним ішли такі загадкові нотатки:

"4-го. Приїхав Гудзон. Та сама стара платформа.

7-го. Надіслав зернята Мак-Коулі, Перемору і Джону Свейну з Сент-Августина.

9-го. Мак-Коулі забрався геть.

10-го. Джон Свейн забрався геть.

12-го. Відвідали Перемора. Все гаразд".

— Дякую,— мовив Холмс, складаючи аркушик удвоє і повертаючи його нашому відвідувачу.— А тепер ви ні за яких обставин не повинні більше гаяти й хвилини. Ми не можемо втрачати час навіть на те, щоб обговорити ваше повідомлення. Вам треба негайно повернутися додому й діяти.

— А що я повинен робити?

— Ви повинні зробити одне. І не зволікаючи. Ви повинні покласти оцей аркуш паперу, який тільки що нам показували, в мідну скриньку, про яку згадували. Туди ж ви повинні покласти записку з повідомленням, що всі інші папери, крім цього, було спалено вашим дядьком. Треба знайти такі слова, які переконували б у цьому. Після того, як напишете записку, ви повинні зразу ж поставити скриньку на сонячний годинник. Ви мене зрозуміли?

— Цілком.

— Про помсту або щось подібне поки що навіть не думайте. Ми скоро зможемо зробити це з допомогою закону, але для цього нам ще треба сплести своє павутиння, тоді як їхнє вже сплетено. Передусім треба усунути безпосередню небезпеку, яка вам загрожує. По-друге — розвіяти таємницю і покарати винних.

— Дякую вам,— сказав молодик, надягаючи плащ.— Ви дали мені нове життя і повернули надію. Я зроблю все так, як ви сказали.

— Не гайтеся і хвилини. А понад усе бережіть себе, бо, на мою думку, на вас насувається цілком реальна небезпека. Як ви повертаєтесь назад?

— Поїздом з вокзалу Ватерлоо.

— Ще немає дев'ятої години. Народу на вулицях повно, отож, сподіваюсь, ви будете в безпеці. Але вам треба стерегтися й стерегтися.

— Я озброєний.

— Це добре. Завтра я візьмуся за вашу справу.

— Отже, я побачу вас у Хоршемі?

— Ні, розгадка вашої справи в Лондоні. Тут я й шукатиму її.

— Тоді я завітаю до вас через день або два з останніми новинами про скриньку й папірці. Я в усьому буду дотримуватися ваших порад.

Він потиснув нам руки й пішов. Надворі все ще завивав вітер, у віконні шибки тарабанив дощ. Здавалося, ця дивна фантастична історія завітала до нас із шаленства розбурханих стихій — влетіла в нашу оселю, наче морська трава, пожбурена штормом,— і ось тепер ці стихії знову поглинули її.

Якийсь час Шерлок Холмс сидів мовчки, похиливши голову і втупивши погляд у червоний вогонь каміна. Потім запалив люльку, відкинувся на спинку крісла і почав стежити за синіми кільцями диму, що одне за одним піднімалися до стелі.

— Я думаю, Вотсоне,— озвався він нарешті,— що з усіх справ, розслідуваних нами, немає фантастичнішої, ніж оця.

— За винятком, мабуть, "Знаку чотирьох".

— Так, згоден. Мабуть, тільки за винятком "Знаку чотирьох". А проте мені здається, що цьому Джонові Опеншо загрожують навіть більші небезпеки, ніж Шолтосам.

— А чи маєте ви,— спитав я,— чітке уявлення стосовно того, що являють собою ці небезпеки?

— Щодо їхньої природи сумнівів просто не може бути,— відповів він.

— Тоді які вони? Хто цей К.К.К. і чому він переслідує цю нещасну родину?

Шерлок Холмс заплющив очі, сперся ліктями на бильця крісла і склав пальці рук пучками одні до одних.

— Ідеальний мислитель,— зауважив він,— коли йому хоч раз покажуть якийсь факт з усіх сторін, здатний не тільки відновити весь ланцюг подій, що передували йому, а й передбачити всі наслідки, які з нього випливатимуть. Як Кюв'єЗ міг правильно описати всю тварину на підставі однієї кістки, так і спостерігач, який досконало вивчив одну ланку в серії подій, повинен зуміти точно відновити всі інші — і ті, що відбулися раніше, і ті, що трапились пізніше. Ми ще не усвідомлюємо, яких наслідків можна досягти виключно роботою думки. Проблеми, які заводять у глухий кут усіх тих, хто намагається розв'язати їх з допомогою своїх почуттів, можна вирішити в процесі наукового вивчення. Але щоби довести це мистецтво до найвищого рівня, мислителю необхідно використати всі відомі йому факти, а це включає в себе, як ви зараз побачите, потребу володіти якнайбільшим обсягом знань, що навіть у наші дні вільної освіти і наявності різних енциклопедій — досить рідкісне явище. А втім, немає нічого неможливого в тому, щоб володіти усіма знаннями, які були б корисні людині для її роботи, і що стосується особисто мене, то я намагався досягти цього. Якщо мені не зраджує

пам'ять, ви одного разу в ранні дні нашої дружби визначили межі моїх знань у досить недвозначний спосіб.

— Еге ж,— сміючись, відповів я,— то був неповторний документ. Філософія, астрономія і політика, пам'ятаю, мали нульову оцінку. Знання ботаніки — помірні, геології — глибокі, якщо вони стосуються плям грязюки з якого завгодно місця в межах п'ятдесяти миль від Лондона, хімії — ексцентричні, анатомії — несистематичні, в галузі кримінальної літератури і звітів про кримінальні справи — унікальні, до того ж скрипаль, боксер, фехтувальник, юрист, отруєє себе кокаїном і тютюном. Такі, здається, були основні пункти мого аналізу.

Почувши останні слова, Холмс посміхнувся.

— Що ж,— мовив він,— я кажу зараз, як казав і тоді: людина повинна тримати на горищі свого мозку запас усіх тих знань, які їй, не виключено, колись згодяться, а решту нехай покладе в комірку при своїй бібліотеці, звідки їх можна дістати в разі потреби. Так от, для розслідування такої справи, яку було передано нам сьогодні ввечері, ми повинні мобілізувати всі наші ресурси. Будь ласка, дайте мені том на букву "К" з Американської енциклопедії, вона стоїть на полиці поряд з вами. Дякую. Тепер давайте обміркуємо ситуацію і подивимось, який можна з неї зробити висновок. По-перше, треба почати з незаперечного припущення, що полковник Опеншо мав дуже серйозні причини покинути Америку. Люди в його віці не схильні порушувати свої звички і добровільно міняти чарівний клімат Флориди на самотнє життя в провінційному англійському містечку. Його, незвичайна любов до самотності в Англії наводить на думку, що він когось або чогось боявся, отож ми можемо прийняти за робочу гіпотезу, що з Америки його вигнав саме цей страх. А чого саме він боявся, ми зможемо зрозуміти тільки тоді, коли поміркуємо над страшними листами, що їх одержав полковник і його спадкоємці. Ви звернули увагу на поштові штемпелі, що були на конвертах?

— Перший лист був з Пондічері, другий з Данді і третій з Лондона.

— Із Східного Лондона. І який висновок ви з цього робите?

— Все це морські порти. Той, хто писав листи, був на борту корабля.

— Чудово. Ми вже маємо ключ. Імовірно, цілком імовірно,— в цьому не може бути ніяких сумнівів,— що автор листів перебуває на борту корабля. А тепер розглянемо справу з іншого боку. У випадку з Пондічері між погрозою і її виконанням минуло сім тижнів, у випадку з Данді — всього три чи чотири дні. Це про що-небудь говорить?

— Говорить про те, що треба було подолати більшу відстань.

— Але ж і листу треба було подолати більшу відстань.

— Тоді я нічого не розумію.

— Як мінімум можна припустити, що корабель, на якому перебуває цей чоловік, а може, їх кілька — вітрильник. Скидається на те, що вони завжди посиляли своє незвичайне попередження чи знак перед тим, як вирушити на виконання задуманого. Ви бачите, як швидко було зроблено діло після попередження, надісланого з Данді. І якби вони пливли з Пондічері на пароплаві, то прибули б майже одночасно з листом. А насправді минуло сім тижнів. На мою думку, ці сім тижнів — різниця в часі між прибуттям поштового пароплава, яким було доставлено листа, і прибуттям вітрильника з його автором.

— Це можливо.

— Більш ніж можливо. Це імовірно. Тепер ви бачите всю невідкладність нашої нової справи і розумієте, чого я наполягав, щоб молодий Опеншо був обережний. Удар наздоганяв жертву завжди наприкінці часу, що був потрібний відправникам листа для того, щоб подолати ту чи ту відстань. Але останній лист з Лондона, і тому ми не можемо розраховувати, що переслідувачі забаряться.

— Боже милий! — вигукнув я.— Що ж воно може означати, це безжальне переслідування?

— Очевидно, папери, які повіз із собою полковник Опеншо, мають для особи чи осіб на вітрильнику життєво важливе значення. Я також вважаю, що цілком зрозуміло й таке: діє не одна особа, а більше. Один чоловік не зміг би вчинити два вбивства так, щоб обдурити слідство. У цих убивствах повинні були брати участь кілька чоловік, до того ж винахідливих і рішучих. Вони поклали собі будь-що-будь заволодіти своїми паперами, хоч би в чийх руках вони перебували. Тепер ви, безперечно, розумієте, що "К.К.К." перестають бути ініціалами людини, а перетворюються на символ товариства.

— Але якого товариства?

— Хіба ви ніколи не чули про Ку-клукс-клан? — спитав Холмс, нахилившись уперед і притишивши голос.

— Ніколи не чув.

Холмс погортав сторінки тому, що лежав у нього на колінах.

— Ось що тут говориться: "Ку-клукс-клан. Назва походить від звуку, що утворюється під час заряджання гвинтівки. Це страшне таємне товариство було засновано кількома колишніми солдатами армії конфедератів⁴ після громадянської війни, швидко виникли його місцеві відділення в різних частинах країни, головним чином у штатах Теннессі, Луїзіана, в обох Каролінах, в Джорджії і Флориді. Свою силу це товариство використовувало в політичних цілях, в основному для того, щоб тероризувати виборців-негрів, а також для вбивства або вигнання з країни тих, хто чинив опір його поглядам. Його протизаконним діям, як правило, передувало попередження, що надсилося наміченій людині в якій-небудь фантастичній, але загальновідомій формі: в деяких місцях це була гілочка дубового листа, в інших — насіння дині або зернята

апельсина. Одержавши таке попередження, жертва могла або привселюдно відмовитися від своїх поглядів, або втекти з країни. Якщо ж вона не звертала на попередження уваги, то її неодмінно спостигала смерть, завжди дивна й непередбачувана. Товариство було організовано так досконало, а його методи відзначалися такою довершеністю, що навряд чи відомий хоч один випадок, коли людина кидала йому виклик безкарно або коли по слідах його злочинів виходили на тах, хто їх чинив. Протягом кількох років це товариство процвітало, незважаючи на всі зусилля як уряду Сполучених Штатів, так і кращих прошарків суспільства на Півдні країни. Кінець кінцем у тисяча вісімсот шістдесят дев'ятому році цей рух досить несподівано припинився, хоч і після цього траплялися окремі вибухи такого ж гатунку". Зверніть увагу,— сказав Холмс, відкладаючи том енциклопедії,— що раптове припинення діяльності товариства збігається в часі з від'їздом з Америки Опеншо, який прихопив в Англію його папери. У цьому, мабуть, і причина, і наслідок усього, що трапилося. Не дивно, що полковника і його родичів переслідували найбезжальніші нишпорки. Ви розумієте, що той реєстр і щоденник можуть кинути тінь на перших осіб Півдня і що є чимало людей, яким погано спатиметься доти, поки вони не одержать ці документи.

— Отже, сторінка, яку ми бачили...

— Така, як і можна було чекати. Якщо мені не зраджує пам'ять, там було написано: "послано зернята А.Б.В." — тобто їм було надіслано попередження. Потім один за одним ідуть записи, що А і Б забралися геть, тобто покинули країну, і, нарешті, що відвідали В — боюсь, це для нього погано скінчилося. Отож я й думаю, докторе, що ми можемо пролити трохи світла на це темне діло, а тим часом для молодого Опеншо єдина можливість урятуватися, здається мені,— повестися так, як я йому порадив. Ну, а більше сьогодні ні сказати, ні зробити не можна, тому передайте мені мою скрипку, і давайте хоч на півгодини забудемо і про гидку погоду, і про ще гидкіші вчинки людей.

Над ранок небо прояснішало, крізь туманний серпанок, що завжди висить над Лондоном, неяскраво світило сонце. Коли я спустився вниз, Шерлок Холмс уже сидів за сніданком.

— Пробачте, будь ласка, що я вас не почекав,— сказав він,— бо на мене чекає справа молодого Опеншо і день у мене, відчуваю, буде важкий.

— А що конкретно ви маєте намір зробити? — спитав я.

— Це великою мірою залежатиме від наслідків мого першого розслідування. Не виключено, що кінець кінцем доведеться їхати в Хоршем.

— Ви не збираєтеся перш за все поїхати туди?

— Ні, я почну з Сіті. Подзвоніть, служниця принесе вам каву.

Чекаючи кави, я взяв зі столу ще не розгорнуту газету і мигцем глянув на неї. Мій погляд зупинився на заголовку, від якого в мене мороз пішов поза шкірою.

— Холмсе,— вигукнув я,— ви запізнилися!

— Ах! — сказав він, ставлячи чашку на стіл.— Саме цього я й боявся. Як це трапилося? — Він говорив спокійно, але я бачив, що він глибоко схвилюваний.

— Мені впало в око прізвище Опеншо і заголовок "Трагедія біля мосту Ватерлоо". Ось що тут написано: "Вчора між дев'ятою і десятою годиною вечора поліцейський констебль Кук з округу Н., який чергував біля мосту Ватерлоо, почув крик "рятуйте" і сплеск води. Але ніч була темна, лив дощ, тому, незважаючи на допомогу кількох перехожих, врятувати потерпілого виявилось неможливим. Та все ж таки тривогу було знято, і

кінець кінцем річкова поліція знайшла мертве тіло. Це був молодий джентльмен на ім'я, як видно з конверта, що лежав у нього в кишені, Джон Опеншо, який проживав біля Хоршема. Припускають, що він, очевидно, поспішав на один з останніх поїздів, які відходять з вокзалу Ватерлоо, а це, та ще й неймовірна темрява, спричинилися до того, що він збився з дороги й ступив на край одного з річкових причалів. На тілі немає ніяких слідів насильства, отож не викликає сумніву, що покійний став жертвою нещасного випадку, і це повинно привернути увагу міської влади до стану річкових причалів".

Кілька хвилин ми сиділи мовчки. Я ще ніколи не бачив Холмса таким пригніченим і приголомшеним.

— Це ображає мою гідність,— сказав він нарешті.— Звичайно, це дріб'язкове почуття, але мою гідність ображено. Тепер справа Опеншо стає моєю особистою справою, і якщо Бог пошле мені здоров'я, вся ця банда буде в моїх руках. Подумати тільки, він прийшов до мене по допомогу, а я послав його на смерть!

Він схопився з крісла і схвильовано заходив по кімнаті — на його блідих щоках горіли рум'янці, пальці рук, довгі й тонкі, нервово стискалися і розтискалися.

— Це хитрі дияволи! — вигукнув він нарешті.— І як тільки їм вдалося заманити його туди? Набережна не лежить на прямому шляху до вокзалу. На мосту, безумовно, навіть у таку препогану погоду було багатолюдно, отож здійснити там свій задум вони не могли. Що ж, Вотсоне, подивимося, хто в кінцевому підсумку переможе. Ну, я пішов.

— У поліцію?

— Ні, я сам буду поліцією. Нехай вона підбирає мух після того, як я сплету павутиння, але не раніше.

Цілий день я був заклопотаний своєю лікарською роботою і повернувся на Бейкер-стріт тільки пізно ввечері. Холмс ще не прийшов. Була майже десята година, коли він, блідий і зморений, переступив поріг своєї квартири. Підійшовши до буфета, він відломив шмат хліба і жадібно з'їв його, запиваючи великими ковтками води.

— Ви хочете їсти,— зауважив я.

— Просто вмираю з голоду. Зовсім забув про їжу. Після сніданку у мене в роті й ріски не було.

— Нічого не їли?

— Анічогісінько. Про обід ніколи було й думати.

— А як успіхи?

— Непогано.

— Маєте ключ?

— Вони у мене в руках. За смерть молодого Опеншо скоро буде відплачено. Давайте, Вотсоне, поставимо на них їхнє власне диявольське тавро. Непогано придумано, га?

— Що ви маєте на увазі?

Холмс узяв з буфета апельсин, розломив його на часточки і видушив з них на стіл зернята. З них він відібрав п'ять і поклав їх у конверт. Зсередини клапана він написав: "Ш.Х. за Д.О.". Потім заклеїв конверт і вказав адресу: "Капітану Джеймсу Келхуну, барк "Самотня зірка", місто Саванна, штат Джорджія".

— Лист уже чекатиме цього Келхуна, коли він увійде в порт,— сказав Холмс, стиха підсміюючись.— Це забезпечить йому безсонну ніч. Він переконається, що провісник його долі такий же точний, як і у випадку з останнім Опеншо..

— А хто цей капітан Келхун?

— Ватажок банди. Я доберуся до всіх, але він буде перший.

— А як ви вистежили цю банду?

Холмс видобув з кишені величезний аркуш паперу, всуціль помережаний датами і прізвищами.

— Я провів цілий день,— відповів він,— за реєстрами Ллойда⁵ і купами старих паперів, простежуючи подальший шлях кожного корабля, які відвідали Пондічері у січні й лютому тисяча вісімсот вісімдесят третього року. Протягом цих місяців там побувало тридцять шість суден чималої тоннажності. Одне з них, "Самотня зірка", про яку був запис, що вона прийшла з Лондона, зразу ж привернуло мою увагу, тому що так прозивають якийсь із штатів Америки.

— Здається, Техас.

— Не знаю і не знав, який саме, але був упевнений, що вітрильник повинен бути американського походження.

— А що далі?

— Я переглянув реєстри кораблів, які приходили в Данді, і коли виявив, що барк "Самотня зірка" був там у січні тисяча вісімсот вісімдесят п'ятого року, мої підозри перетворилися на впевненість. Потім я навів довідки щодо кораблів, які перебувають зараз у Лондонському порту.

— І що?

— "Самотня зірка" прийшла туди на минулому тижні. Я подався в Альбертівський док і дізнався, що цього ранку вона з першим припливом пішла вниз по річці, взявши курс на Саванну. Я телеграфував у Грейвсенд і довідався, що "Самотня зірка" недавно його проминула, а оскільки вітер сьогодні східний, то, безперечно, тепер вона вже пройшла Гудвінз і перебуває недалеко від острова Вайт.

— Що ж тепер ви будете робити?

— О, Келхун у мене в руках. Він і обидва його напарники, як я з'ясував, єдині американці на кораблі. Решта — фінни й німці. Я знаю також, що минулої ночі їх усіх трьох на судні не було. Це мені сказав підрядчик, який провадив на вітрильнику вантажні роботи. На той час, коли "Самотня зірка" дістанеться Саванни, поштовий пароплав доставить туди оцей лист з апельсиновими зернятами, а телеграма повідомить поліцію Саванни про те, що ці троє джентльменів вкрай потрібні тут у зв'язку із звинуваченням їх у вбивстві.

Проте навіть у якнайкраще розроблених людських планах завжди трапляються які-небудь недоліки, і вбивцям Джона Опеншо так і не довелося одержати апельсинові зернята, які показали б їм, що хтось не менш хитрий і рішучий, ніж вони, напав на їхній слід. Того року рівноденні шторми були дуже тривалі й люті. Ми довго чекали з Саванни вістей про "Самотню зірку", але так ніколи їх і не дочекалися. Кінець кінцем ми дізналися, що десь далеко в Атлантиці серед хвиль бачили розбиту корму корабля з вирізьбленими на ній літерами "С.З.", і це все, що ми коли-небудь знатимемо про долю "Самотньої зірки".